

Drie artikelen over sociale actie

Liesbeth Simpelaar

1. Sociale actie: overmoed en bescheidenheid
2. Marie Kamphuis over schuld, socialisme en sociale aanpassing
3. Marie Kamphuis over sociale actie

1. Sociale actie: overmoed en bescheidenheid

2 april 2019

Dennendal, 1974: een groepsleider probeert de politie met een stoel tegen te houden

De periode 1965-1975 was een tijd van protest: je had de kraakbeweging, de vrouwenbeweging, acties tegen militarisme en tegen kerncentrales en acties door sociaal werkers. Van de laatste zijn de conflicten in Dennendal, een kliniek voor psychiatrische zwakzinnigen, heel bekend geworden.

Dennendal

Er was een nieuwe staf aangesteld op Dennendal, die vond dat zwakzinnigen geen zielige patiënten waren maar waardevolle mensen die recht hadden op een gezellige woonruimte en menselijk contact. Eigenlijk moesten zwakzinnigen midden in de maatschappij wonen, want we konden veel van ze leren; net als andere marginalen waren ze nog het minst aangetast door de onderdrukkende gevestigde orde.

"Bij zwakzinnigen zie je dingen die je treffen, waarvan je je realiseert dat je ze kwijtgeraakt bent en hebt ingeleverd om overeind te blijven. Het charmante, het ontroerende, het naïeve, ook het agressieve en bijna dierlijke, het ontwapenende, het compromisloze, het mateloze van zwakzinnigen, dat herken je in meer of mindere mate" (1)

Zwakzinnigen voldeden meer dan 'normale' mensen aan het ideaal van een spelende, creatieve, vrije en spontane mens. Volgens de actievoerders van Dennendal moest de samenleving zo ingericht worden dat iedereen zijn of haar eigen mogelijkheden en talenten kon ontplooien, onafhankelijk van gezag en zogenaamde deskundigen.

De ASCA in Groningen

Al dat protest ging ook niet voorbij aan de ASCA in Groningen. Dat blijkt uit het lesmateriaal dat Wim van der Sluis, vanaf 1972 docent methoden maatschappelijk werk, schonk aan het Marie Kamphuis Archief (2). Terugziend op die tijd schreef hij in 2014:

"Wat op de ASCA dreigde was de tendens om van het maatschappelijk werk "uitgevoerde politiek" te maken. 'Alles is politiek', aldus de slogan van veertig jaar geleden, dus zeker ook het maatschappelijk werk. (...) In haar laatste levensjaren zei Marie Kamphuis eens tegen mij: 'Ze wilden nota bene van de ASCA een communistisch bolwerk maken!'" Met 'ze' bedoelde Kamphuis sommige marxistisch 'angehauchte' collega's van mij, maar zelf heb ik een dergelijk streven nooit rechtstreeks kunnen waarnemen."

Wat Van der Sluis wel zag waren twee richtingen op de ASCA. Naast de structuurveranderaars waren er de zelfontplooiers, die een zoektocht ondernamen naar hun ware, onaangetaste zelf. Lesgeven was voor hem en zijn collega's een hele toer: "Ook ik heb me blauw gepend om helder te krijgen wat er in en om mij heen gaande was".

Maatschappelijk werkers moesten zich regelmatig met politiek bemoeien, maar het werk viel niet samen met het bedrijven van politiek, vond Van der Sluis. En zowel bij de zelfontplooiers als bij de structuurveranderaars zag hij overmoed, een te groot optimisme ten aanzien van de haalbaarheid van maatschappelijke en persoonlijke veranderingen. Hij schreef: "De hoop op veranderingen in de zin van vooruitgang werd vaak een geloof, dat buiten de feitelijkheid om ging functioneren."

Als docent schreef Van der Sluis lesbrieven voor zijn studenten die een basis voor discussie vormden. Toen hij merkte dat er bij studenten onduidelijkheid

was over de betekenis van 'individueel gericht' maatschappelijk werk schreef hij in 1979 in een lesbrief: "Het principe van het individualiseren heeft niets te maken met de schaal waarop je werkt. (...) In je werk ben je afhankelijk van de inzichten, opvattingen en situaties van alle deelnemers, naast die van jezelf. Dat feit blijft bestaan, ook al werk je met een half dorp!"

Geïnspireerd door Okko Warmenhoven (docent andragologie aan de RUU) en door Walter Benjamin (filosoof) kwam hij tot het inzicht dat het altijd en overal gaat om unieke mensen. Hulpverlening is luisteren naar ieders verhaal en de dialoog aangaan. Het is een voortdurend zoeken, inplaats van een werken vanuit definities en vaststaande doelen. Het is het verhelleren van de aanspraken van onderdrukten en niet de rol van almachtige verlosser spelen. Het is mededogen hebben met de traagheid van verandering bij mensen en samenlevingen. Die zijn niet planbaar en niet maakbaar. Methoden en oplossingen zijn slechts interventies temidden van complexe levensprocessen.

Bescheidenheid

Het zijn wijze inzichten, die je als hulpverlener bescheiden maken. Ondertussen hebben de acties op Dennendal wel een revolutie veroorzaakt in de ggz en de gehandicaptenzorg (3). Mensen 'met een uitdaging' worden nu niet meer weggestopt in ongezellige instituten in de bossen, maar zijn vaak burgers geworden die (onder begeleiding) in kleine gemeenschappen in woonwijken wonen. Al heeft die ontwikkeling inderdaad wel even geduurd.

Foto

Ontruiming Lorentz paviljoen van Dennendal; groepsleider tracht politie met een stoel tegen te houden. Bezit Nationaal Archief. Auteur: Hans Peters / Anefo. Vrij van auteursrechten:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ontruiming_Lorentz_paviljoen_van_Dennendal_groepsleider_tracht_politie_met_een_._Bestanddeelnr_927-3001.jpg

Noten

(1) De Rooy, Martin en Steers, Ton (1972), *Hoe mis het is! Over maatschappij en inrichting*, p. 131. Geciteerd in: Tonkens, Evelien (1999), 'Het zelfontplooiingsregime. De actualiteit van Dennendal en de jaren zestig', uitg. Bert Bakker, p. 105; een scan is te vinden op

https://www.canonsociaalwerk.eu/nl_aut/details_verwant.php?cps=2&verwant=80 onder *Literatuur*.

(2) Van der Sluis, Wim: *Lesbrieven en overdenkingen*. Marie Kamphuis Archief. Onder het [inventarisnummer 2.1.4. Wim van der Sluis](#) vindt u een overzicht van zijn geschonken materiaal; in het Archief kunt u het inzien.

(3) Tonkens, Evelien (1999), *Het zelfontplooiingsregime. De actualiteit van Dennendal en de jaren zestig*, uitg. Bert Bakker, p. 12; een scan is te vinden op https://www.canonsociaalwerk.eu/nl_aut/details_verwant.php?cps=2&verwant=80 onder *Literatuur*.

2. Marie Kamphuis over schuld, socialisme en sociale aanpassing

28 februari 2019

In de koude oorlogswinter van 1944 zocht Marie Kamphuis haar toevlucht tot de Groningse universiteitsbibliotheek. Op haar kamer had ze geen verwarming en de opleiding waar ze in 1943 directrice van was geworden lag stil.

In die bibliotheek deed ze onderzoek voor haar artikel *Uit de Voorgeschiedenis van het 'Helpen als ambacht'* (1) en kwam ze de *Verspreide Geschriften* tegen van Allard Pierson. Daaruit nam ze in haar artikel dit citaat op:

"Geef mij, die mij medeplichtig gevoel aan al het verkeerde in de maatschappij, geef mij op de groote bank der beschuldigten een plaats naast den schuldigste; geef mij, die krank ben en onwetend, in ons groot hospitaal een plaats naast den meest aangetaste!" (2)

Dat klinkt als een smeekbede aan God, en dat was het waarschijnlijk ook.

Schuld

Pierson (1831-1896, predikant, letterkundige en kunsthistoricus), voelde zich solidair met de laagste klasse, de uitgebuite arbeiders in krottenwijken, en het kon hem niet schelen als hij daardoor socialist werd genoemd. Hij riep op tot christelijke medemenselijkheid, tot een werken van beneden naar boven inplaats van het neerbuigende van boven naar beneden van de filantropen.

Dat moet Kamphuis erg hebben aangesproken. Want, zo vertelde ze in een interview met Ischa Meijer, tot in de eerste helft van de 20ste eeuw lag ze in de clinch met christenen die dachten dat het de eigen schuld was van mensen als ze in de marge van de samenleving leefden. Ook vertelde ze Meijer dat ze in de jaren '30, toen ze de opleiding voor maatschappelijk werkster in Amsterdam (de CICSA) volgde, socialist was geweest (3).

Socialisme

Zo kwam het dat Kamphuis in het artikel schreef dat het een hele vooruitgang was toen de visie van socialisten en mensen als Pierson invloed kreeg: armoede ontstond door maatschappelijke ontwikkelingen, door industrialisatie en bevolkingstoename (4). De term 'maatschappelijk werk' betekende eind 19de, begin 20ste eeuw dan ook hulp bij maatschappelijke nood, d.w.z. nood als gevolg van sociaal-economische factoren (5). De opleidingen deden echter hun best iedere associatie met socialisme te vermijden, want dat kostte hen studenten.

Maar in het begin van de 20ste eeuw, vooral na de Tweede Wereldoorlog, vond er een verschuiving plaats, constateerde Kamphuis. Sociale wetgeving kwam tot stand, verenigingen en instellingen werden opgericht. Door die verbeteringen kwam de bestrijding van armoede een stuk minder hoog op de agenda te staan en het maatschappelijk werk richtte zich ook op de middenklasse. Ook bleek "dat men heel wat uiterlijke omstandigheden van mensen veranderen kan en hen materieel en maatschappelijk zo goed mogelijk kan outilleren, terwijl dan toch bepaalde vormen van nood kunnen blijven bestaan of opnieuw ontstaan." (6) Het kostte mensen door *hun eigen beperktheid* moeite om sociaal goed te functioneren.

Uit die laatste ontwikkelingen vloeide het *social casework* voort, dat de nadruk legde op psychische en psychosociale factoren (woning, werk en gezin). Al met al kreeg het *social casework* een begrensde taak voor alle bevolkingsgroepen, namelijk sociale aanpassing (7).

Sociale aanpassing

Sociale aanpassing klinkt in onze oren toch weer bevoogdend, van boven naar beneden. Maar die term had in die tijd een wat andere lading en betekenis. Vlak na de Tweede Wereldoorlog was sociale wederopbouw noodzakelijk. Veel mensen waren ontworteld door de ingrijpende gebeurtenissen in de oorlog en moesten zich weer aanpassen, of zoals we het nu zouden zeggen, 'hun plek weer vinden in de samenleving'.

Verder was de term 'sociale aanpassing' gebruikelijk in de psychoanalyse, die tot de jaren '60 erg populair was. De psychoanalyse heeft veel invloed gehad op het *social casework*. Want in het *social casework* probeerden maatschappelijk werkers met gesprekstechnieken en het hanteren van (on)bewuste psychologische mechanismen door te dringen tot de 'werkelijke' psychologische problemen van cliënten. Dan kon er gewerkt worden naar een versterking van het 'ik', zodat behoeftes, verstand en geweten met elkaar in balans zouden komen en mensen zich beter konden aanpassen aan ('konden omgaan met', zouden wij zeggen) situaties. Dat alles is een onversneden freudiaans gebeuren (8).

Kortom, sociaal werkers richtten zich op het repareren en polijsten van de kleine raderen van de maatschappij, het individu en diens directe omgeving. In het optimisme over de verzorgingsstaat leek de bestrijding van maatschappelijke oorzaken, vanuit het schuldgevoel dat Pierson zo indringend naar voren bracht, niet meer zo nodig. Zoals bekend leidde dat tot een tegenbeweging tijdens de jaren '60 en '70, die de maatschappij weer centraal stelde als veroorzaker van problemen.

Hoe is het nu

Sinds de jaren '90 ligt de focus weer op het individu. Kristel Driessens en Dirk Geldof schreven in 2009:

"Hoe sterker het beleid zich richt op de middenklasse in de samenleving, hoe groter de druk op sociaal werkers om individualiserend en zelfs normaliserend te werken. Naast het economisch klimaat speelt immers ook het maatschappelijke en politieke klimaat. Het neoliberalisme van de afgelopen twee decennia, met een sterke nadruk op individuele vrijheid en individuele verantwoordelijkheid, en met een voortdurend pleidooi voor marktwerking en een kleinere overheidstussenkomst, werkt ook door in het sociaal werk. Het duwt de slinger sterker dan ooit richting individueel werk." (9)

Driessens en Geldof constateren een historische pendelbeweging in het sociaal

werk tussen de gerichtheid op het individu en op maatschappelijke structuren. De laatste tijd is er veel aandacht naar hoe daar balans in kan komen, naar hoe signalering, sociale actie en mensenrechten geïntegreerd kunnen worden in de taken van het sociaal werk.

Die aandacht voor balans is nog aandacht van denkers; theorie. We zijn er benieuwd naar hoe dat in de praktijk is.

Mail naar archieff@mariekamphuisstichting.nl en vertel uw ervaringen.

Beeld

Honoré Daumier (1808-1879): Derdeklastreinwagon. Vrij van auteursrechten:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Third-Class_Carriage_MET_DT2142.jpg

Noten

- (1) Interview Ischa Meijer met Marie Kamphuis deel 1, Zaken van de ziel, 1992
https://www.vpro.nl/speel~POMS_VPRO_212465~afl-1-marie-kamphuis-deel-1-zaken-van-de-ziel~.html
- (2) Pierson, Allard (1902), 'Een schrede voorwaarts', in: *Verspreide geschriften*, eerste reeks, deel 1, p. 355:
https://www.dbnl.org/tekst/pier003vers02_01/pier003vers02_01_0015.php.
Citaat in Kamphuis, Marie, *Uit de voorgeschiedenis van het 'helpen als ambacht'* (oorspronkelijk verschenen als hoofdstuk 1 in 'Helpen als ambacht', Bosch en Keuning, Baarn, 1953) (Marie Kamphuis Archief inventarisnr. 1.1.1), p. 45
- (3) Interview Ischa Meijer met Marie Kamphuis deel 2, Zaken van de ziel, 1992:
https://www.vpro.nl/speel~POMS_VPRO_212440~afl-2-marie-kamphuis-deel-2-zaken-van-de-ziel~.html
- (4) Kamphuis, Marie., *Uit de voorgeschiedenis van het 'helpen als ambacht'* (oorspronkelijk verschenen als hoofdstuk 1 in 'Helpen als ambacht', Bosch en Keuning, Baarn, 1953) (Marie Kamphuis Archief inventarisnr. 1.1.1), p. 45,46
- (5) idem, p. 48
- (6) idem, p. 48
- (7) idem, p. 49
- (8) Oosterhuis, Harry en Gijswijt-Hofstra, Marijke (2008), *Verward van geest en ander ongerief. Psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland (1870-2005)*, band I, Bohn Stafleu van Loghum, Houten, p. 686. Lees verder over de spanning tussen disciplineren en emancipatie in het social casework: Verzelen, Wim, *Disciplineren en emancipatie: het DNA-profiel van het sociaal werk*,
http://www.canonsociaalwerk.eu/be/essays.php#essay_7
- (9) Driessens, Kristel en Geldof, Dirk (2009), *Individu en/of structuur? Of wat*

wil het sociaal werk aanpakken?

http://www.canonsociaalwerk.eu/be/essays.php#essay_2, p. 6

3. Marie Kamphuis over sociale actie

30 januari 2019

Bovenstaande foto is van een heel brave demonstratie uit 2016, maar het kan ook anders. In 1970 leegden bewoners van een woonwagenkamp een ton vol met hun dagelijkse behoeften in de hal van het stadhuis van het Groningse dorp Sellingeren. Want ondanks eerdere klachten hadden ze nog steeds geen toiletten in het kamp. (1)

Deze gebeurtenis haalde Marie Kamphuis aan in haar lezing *Sociale Actie nu?! (2)*. Als de woonwagenbewoners het een aantal jaren eerder hadden gedaan, zei ze, "zouden ze hardhandig zijn weggewerkt en geverbaliseerd. Nu wordt zelfs van de burgemeester verwacht dat hij (met die stank!) glimlachend deze deputatie ontvangt. En de woonwagenbewoners krijgen hun zin. (Gelukkig overigens!)" (p. 14). Ze constateerde dat er een mentaliteitsverandering heeft plaatsgevonden in de maatschappij.

Tolerantie en sterke beroepsgroepen

Door die nieuwe tolerantie, "die het mogelijk maakt dat men met activiteit en agressie aan zijn trekken komt" (p. 14) was sociale actie mogelijk geworden.

Maar ook dankzij de sterker wordende beroepsgroepen van sociaal werkers. Die vond Kamphuis heel belangrijk: "Wees niet zulke individualisten als dienstverleners jaren geweest zijn, maar zie dat men eerst samen wat bereiken kan" (p. 16).

En Kamphuis moedigde dat aan: "Nu moet het ook gebeuren. En het gebeurt nu gelukkig ook, de acties springen als paddestoelen uit de grond en de dienstverleners zitten er op allerlei wijze middenin" (p. 15).

Kritiek Kamphuis

Vanaf eind jaren zestig was sociale actie een rage, vooral op sociale academies. Maar hoe instemmend Kamphuis hier ook lijkt, ze zou Kamphuis niet zijn als ze zonder meer meeging met de heersende mode. Voorstanders van sociale actie brandden de toenmalige sociale dienstverlening volledig af, en daar kon ze natuurlijk helemaal niet in meegaan.

Die voorstanders schreven, in een variant op Karl Marx' uitspraak "godsdienst is opium voor het volk", dat het maatschappelijk werk de samenleving had overdekt met slagroom. Het casework was conformistisch, alleen gericht op maatschappelijke aanpassing. Maar individuele problemen waren politieke problemen en vereisten een heel andere strategie.

Kamphuis bracht daartegenin dat in de jaren vijftig en zestig "met veel inzet een echt democratisch en doelmatig helpen werd gerealiseerd" (p. 13) en dat de professie daar druk mee was. Zowel kwantitatief (weinig studenten, grote doorloop) als kwalitatief was de professie toen nog te zwak. En door overheid en besturen werd het maatschappelijk werk gedefinieerd tot een beperkt soort dienstverlening, door "u weet wel, van die hulpvaardige juffrouwen" (p. 13, noot 17b).

Sociale actie *kon* in die tijd nog niet gedaan worden.

En nu wel, maar sociaal werk was geen vrij beroep, het werken binnen een instelling bood slechts beperkte actiemogelijkheden. Kamphuis riep ertoe op om te bekijken welke mogelijkheden realistisch waren (p. 16). Maar er waren ondertussen wel een aantal dingen die sociaal werkers konden doen.

Wat sociaal werkers konden doen

1. Praktijkvoorbeelden van sociale actie verzamelen en analyseren.

Vanuit die voorbeelden konden sociaal werkers samen met gedragswetenschappers theorieën en technieken ontwikkelen. Want het begrip 'sociale actie' was nog veel te vaag; nagedacht moest worden over de doelen en over het hoe, wat, door wie en wanneer. Sociaal werkers waren immers aan hun beroep verplicht om deskundig en verantwoord te werk te gaan.

2. Beide methoden hanteren: individuele hulpverlening en sociale actie.

Er hoefde volgens Kamphuis niet gekozen te worden, beide methoden bleven nodig. Daar voerde ze verschillende redenen voor aan:

- Er zijn problemen die niet beïnvloed worden door maatschappelijke structuren.
- Bij problemen met een maatschappelijke component zijn vaak zowel sociale actie als individuele hulpverlening op hun plaats. Zowel het conflictmodel (de sociaal werker strijdt samen met de cliënt tegen de maatschappij) als ook het integratiemodel (de sociaal werker streeft naar aanpassing van de cliënt aan de maatschappij) moest worden gehanteerd (p. 16). Uitgezocht moest worden welke methode wanneer het meest passend is.
- Door de welvaartsmaatschappij nemen individuele, psychosociale problemen komende tijd toe (p. 15).

Deze laatste reden van Kamphuis klinkt overigens een beetje vreemd, want als het door de welvaartsmaatschappij komt zouden die problemen juist niet individueel zijn.

3. Bij sociale actie niet alleen het conflictmodel hanteren.

Ook bij beïnvloeding van de omgeving is volgens Kamphuis het conflictmodel niet altijd het beste model. "Heel wat veranderingen in de omgeving, waarbij de werker 'zich actief opstelt', verlopen bepaald niet met conflicten" (p. 8).

Valkuilen bij sociale actie

Kamphuis waarschuwde ook voor valkuilen. Als bepaalde aspecten worden verwaarloosd - welke noemde ze niet - kan er een boemerangeffect ontstaan, waarbij de actievoerders (cliënt en/of sociaal werker) alleen maar de dupe worden van hun poging.

Ook kan er een penicilline-effect optreden. De samenleving raakt dan gewend aan protest. De gevestigde orde (overheid, machtige bedrijven, pers) ontwikkelt antistoffen en wordt immuun.

Het penicilline-effect doet denken aan het begrip 'repressieve tolerantie' (3) dat de filosoof Marcuse in 1965 invoerde. Misschien had Kamphuis daarover gelezen of gehoord. Marcuse bedoelde met repressieve tolerantie dat het een kwalijk gevolg heeft als alle protest in een samenleving gelijkwaardig wordt behandeld. Want als destructief protest, dat de democratie wil ondermijnen, een gelijke plaats heeft, wordt het 'goede' protest van haar kracht beroofd.

Is dat penicilline-effect in de 21ste eeuw inmiddels opgetreden? We zijn er inmiddels (bijna) aan gewend dat persoonlijke meningen ongezoeten worden geuit. Onwrikbare opinies en gewelddadige protestacties worden vaak bepaald door onderbuikgevoelens en door jongerenbendes die alleen maar uit zijn op een rel. Soms geeft de overheid zelfs toe, met als reden dat maatschappelijke onrust

moet worden vermeden, wat op een vorm van chantage gaat lijken. Wordt 'beschaafd' protest, dat haar boodschap respectvol wil overbrengen, nog wel gehoord?

Des te meer reden om, zoals Kamphuis aanbeveelt, deskundig te werk te gaan en op te pakken waar onze voorgangers in de jaren zeventig en tachtig gebleven zijn.

Foto:

Liesbeth Simpelaar: Utrecht, demonstratie 5 juni 2016 tegen verbreding A27 (vrij van auteursrechten)

Bronnen

(1) Artikel in de Nieuwe Leidsche Courant, 24 februari 1970:

<https://leiden.courant.nu/issue/NLC/1970-02-24/edition/0/page/5> (rechtsonder)

(2) Kamphuis, Marie (1970), *Sociale Actie nu?!* Rede ter gelegenheid van haar afscheid als directrice van de ASCA. Uitgeverij De Tijdstroom, Lochem. Marie Kamphuis Archief, inventarisnummer 1.1.1.

(3) Meer info: https://nl.wikipedia.org/wiki/Repressieve_tolerantie